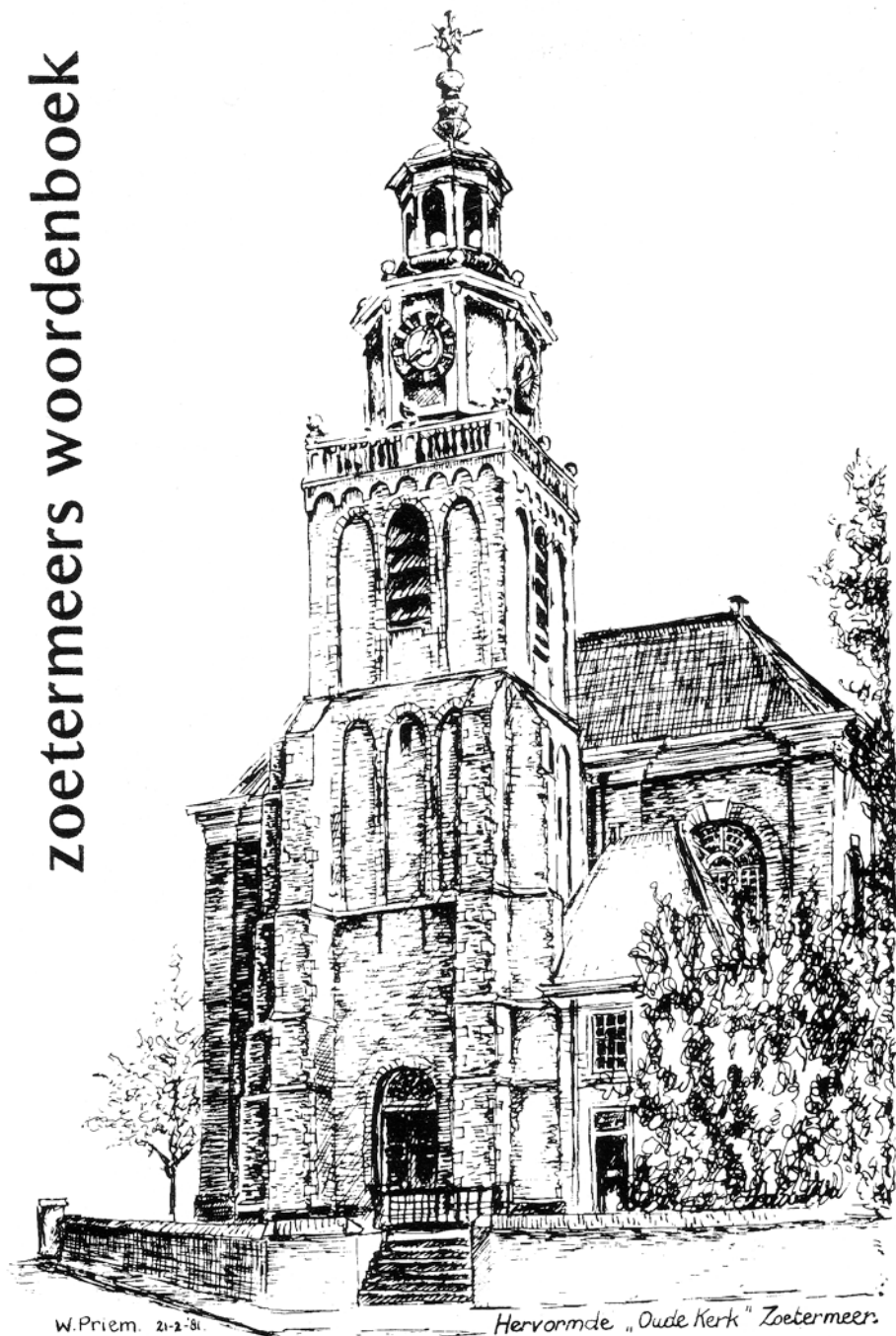

zoetermeers woordenboek

W. Priem. 21-2-'81

Hervormde „Oude Kerk“ Zoetermeer.

INHOUD

1	Ten geleide	Burgemeester Hoekstra	5
2	Voorwoord	mr J.D. C. Strijk	7
3	Inleiding	drs. J. van der Spek	9
4	De plaats van het Zoetermeers onder de Nederlandse dialecten	Drs. J.B. Berns	15
5	Algemene woorden en uitdrukkingen		25
6	Enkele vaktalen		41
7	Zegswijzen op het gebied van het weer, de hemellichamen en enkele met een algemeen karakter		55
8	Enkele voorbeelden van bijgeloof en merkwaardige gewoonten		59

Colofon:

Redactie: drs. J. van der Spek,
Voorzitter van het historisch genootschap
Oud Soetermeer

Uitgave: 1981

Lay-out: J.J. Bruijstens

Fotografie/Historisch materiaal:
Historisch Genootschap Oud Soetermeer

Digitalisering en nabewerking:

Augustus 2011 **versie 2**

Door Carina Hogeveen in opdracht van Historisch Genootschap Oud Soetermeer

TEN GELEIDE

“Wij dragen en doen klinken de jonge stem van een nieuwe stad”. Zo luidt het gezegde dat wordt gevormd door de beginletters van de spreuken op de klokken van het carillon in de toren van de Nederlandse Hervormde kerk.

Zoetermeer, een nieuwe stad; een stad met een eigen taal. Kantorenstrook, sprinterriadiuct, H-structuur, bouwlocatie en welzijnsvoorzieningen. Termen die alle zijn vastgelegd. Op de cassette, op de beeldband, in nota's en verslagen. Zorgvuldig bewaard voor het nageslacht.

Toch is dat nieuwe Zoetermeer geworteld in het oude. Het is met name het historisch genootschap 'Oud Soetermeer' dat ons daar aan herinnert. Ook nu weer, door de uitgifte van het 'Zoetermeers Woordenboek'.

Spitten in de geschiedenis van een boerentaaltje. 'Dat mot je nie hillegaar uitboezeroene', zouden inwoners van Zoetermeer-Zegwaard aan het begin van deze eeuw hebben gezegd. Er is namelijk veel onderzoek voor nodig geweest. Het woordenboek is een antwoord op de vraag hoe de stem van Zoetermeer in vroeger jaren heeft geklonken. Daartoe de aanzet geven is een even prijzenswaardig als waardevol initiatief.

Gemeenschappen die hun geschiedenis niet bewaren worden als enkelingen zonder geheugen, wordt wel eens gezegd. Wie er actief of passief aan meewerkt om datgene wat karakteristiek is voor eigen streek te laten verglijden, haalt ondanks onze zogenaamde welvaart, de armoede in huis. Het is daarom dat dit boekwerk alle aandacht verdient.

Het 'Zoetermeerse Woordenboek' is een welkome aanvulling op dat deel van de volkstaal in de Randstad dat al in andere woordenboeken is vastgelegd. Mijn beste wensen vergezellen dit boekwerk op zijn tocht langs de inwoners van Zoetermeer

'... en morrege ken 't nie meer, 't mot vedaag beure...'

H. Hoekstra

VOORWOORD

In dit woordenboek, dat met medewerking van de Culturele Raad van Zoetermeer tot stand gekomen is, zijn meer dan 250 woorden en zegswijzen uit zeldzame taalresten bijeengebracht. De woorden en zinnen zijn doorgaans duidelijk van bouw en onthullen tevens een zekere spitsheid waarmee de 'Soetermeerder' van toen gevoelens en gedachten, indrukken en karakteristieken kon verwoorden.

Wat in dit woordenboek is vastgelegd, acht ik belangrijk o.a. voor de bestudering van het leven van toen (waarom werden bijvoorbeeld bakkebaarden luizeladders genoemd) en het eigene van de Zoetermeerse taal, zoals die tot ons gekomen is (gerizzeleveerd, kiewauwe, meneuvels).

Ik hoop, dat de gebruiker van dit woordenboek er erg veel aan zal hebben, en met dank aan de samenstellers, ook namens de mede (bestuurs)leden van de Culturele Raad, zeg ik tot slot: De taal draagt de cultuur door de gewrichten der tijden en moet soms lang op de navorser der dingen verbeiden.

De Voorzitter van de Culturele Raad,

Mr. J.D.C. Strijk

VOORWOORD bij de tweede druk

De vraag naar het Zoetermeers woordenboek heeft alle verwachtingen overtroffen. De oplaag was in enkele weken uitverkocht. Het bestuur van het historisch genootschap heeft daarom besloten een tweede druk het licht te doen zien. Het is te begrijpen dat de circa 250 woorden en uitdrukkingen die als “Zoetermeers” zijn gepubliceerd geen volledige opsomming van ons dialect in het begin van deze eeuw inhouden. Daarom hebben wij in deze herdruk ook de aanvullingen opgenomen die ons van verschillende kanten bereikten. Teneinde de kosten van de herziening zo laag mogelijk te houden en daardoor de verkoopprijs te kunnen handhaven is overgegaan tot samenstelling van een supplement dat als bijlage in dit boekje is opgenomen. Ook hiervoor geldt de beperking dat de zegswijzen vrijwel steeds om midden Zuid-Holland betrekking hebben, in enkele gevallen op geheel West-Nederland.

INLEIDING

1. De geschiedenis van het onderzoek

Begin 1978 opperde de toenmalige wethouder van onderwijs het plan een studie te maken van het Zoetermeerse dialect, zoals die nog door sommige bejaarde inwoners wordt gesproken, en de resultaten daarvan in een of andere vorm vast te leggen.

Onder auspiciën van de sectie historiebeoefening van de Culturele Raad werden een drietal werkgroepen gevormd, waarin niet alleen autochtone Zoetermeeders maar ook enkele niet ingekomenen zitting hadden. Het waren:

- Mevr. S. Brandhorst-Sonneveld
- G. de Bruin
- Mevr. C.C. Diemel
- H. van Hamersvelt
- mevr. M.R. van Hamersvelt-Schans
- Ing. K.P. Janse
- T. Kaag
- Mevr. N.M. Knol- van Os
- N. Nieuwenhuijsen
- G.J. Opstal
- P.G. Roos
- Mevr. G. Roos-Nieuwenhuijsen
- Drs. J. van der Spek
- J. Stoffer
- Mevr. L. Stoffer-Oordenbag
- J.A. Vollebregt
- Mevr. M.F. Vollebregt-Zwetsloot
- P. van Waaij
- Mevr. An van Wieringen-Vollebregt

Enkele deelnemers zagen zich inmiddels genoodzaakt hun medewerking te beëindigen.

Als contactman namens de gemeente trad aanvankelijk mr. C.W. Vrijdag op. Na zijn vertrek nam drs. R. Pots deze taak op zich.

De sectie historiebeoefening werkte van het begin af nauw samen met het Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde te Amsterdam (thans P.J. Meertens-Instituut).

Met name drs. J.B. Berns van de genoemde instelling heeft veel moeite getroost het onderzoek tot een goed einde te brengen. Wij betuigen hem hiervoor onze welgemeende dank. Door middel van vragenlijsten die een groot aantal terreinen bestreken, zijn de verschillende onderwerpen op hun specifiek plaatselijke termen getoetst. Ook werden met bejaarde inwoners gesprekken gevoerd, die op de bandrecorder zijn opgenomen. Een van hen was de oudste inwoner van onze gemeente, de thans 99-jarige Gijsbert Blijleven.

Gebleken is dat bepaalde beroepsbeoefenaren hun eigen vaktaal hadden. Aan drie van dezen, de bakker, de slager en de eigenaar van een veeteeltbedrijf, is een apart hoofdstuk gewijd. Van de andere beroepen zijn de benamingen in het algemene overzicht opgenomen, althans voor zover deze geacht kunnen worden tot de specifieke Zoetermeerse woordenschat te behoren.

Overigens kan men zich met recht afvragen of er wel spreke is van een 'eigen' Zoetermeers dialect. In enkele gevallen zult u mogelijk zegswijzen tegenkomen, die buiten Zoetermeer-Zegwaard nauwelijks ingang hebben gevonden; voor verreweg de meeste geldt dat zij behoren tot het taaleigen van geheel Midden Zuid-Holland in het begin van deze eeuw.

Tenslotte een woord van hartelijke dank aan de heer J. Stoffer, die niet alleen de grafische verzorging voor zijn rekening nam, maar tevens de totstandkoming van deze uitgave krachtig heeft gestimuleerd. Voorts dank aan allen die in een of andere vorm een bijdrage hebben geleverd.

2. Voorbeelden van oud-Zoetermeeders

‘Op waffere schôl ga jai?’ Met deze vraag informeerden wij, Zoetermeerse leerlingen die in de jaren twintig het voorrecht hadden in Den Haag of Voorburg de Mulo te bezoeken, naar de onderwijsinstelling van de aangesprokene. Geen dialect dat – zoals het Gronings of het Zuid-Limburgs – de buitenstaander prettig in de oren klinkt. De Zoetermeer-Zegwaartse jeugd werd dan ook door de stedelingen veelvuldig uitgelachen, hetgeen wel als voordeel had dat de betrokken jongelieden hun uiterste best deden het ‘boerentaaltje’ zo snel mogelijk voor een meer gangbaar Nederlands te verwisselen. Ter illustratie volgen hier een tweetal staaltjes van conversatie omstreeks zeventig jaar geleden.

‘Hain’, riep moeder, ‘kom-ie nou? Azzie nie opschiet halie de train nie meer, ’t is vuls te angepikt. En morrege ken ’t nie meer, ’t mot vedaag beure’. Hein schoot op, maar bij de boerderij ‘Koe en Paard’ van Vollebregt zag hij de trein al in de verte aankomen. ‘Hai is al bai Blaizik’, riep een op een hittekar passerende kennis. ‘Stap mar gauw op , me zelle n’ m nog zien te hale veurdat de boomse dichtgaan’. ‘Is dat raie’ verzuchtte de voerman toen hij zijn passagier nog juist op tijd het perron zag opgaan. ‘Een mens zou er van gaan zwete met dat donige weer’.

's Avonds informeerde moeder of Hein ook van dat ongeluk had gehoord. 'Ze zeeë datter een man een trap van een paard hâ gekrege, hai bloeide azzun rund. Ik zag dokter Scheffer messun garriballie op hard vurbai raie'. 'Waffere kant gong die op?' vroeg de zoon. 'Gunnekant', zei moeder, 'naa de Horre'.

'Joanus d'r mot gelaje worre', zei de tuinder tegen zijn knecht, die Adrianus Borst gedoopt was. 'Me henne nog een wage vol, al is gistere de hurrest begonne en de vailing in Painecker begint om hallef elf'. 'Ja baas mar d'r stonge gistere al een hilleboel kiste klaar. Benne d'r ôk arepels bai?' 'Ja die zak mettie grote kniesters is veur me zwager in de Kattekse Buurt; hai weunt daar vlak bai 't Baarsie. Azzie terugkomt ga je daar op main koste mar een glasio bier drinke. Laai nou eerst de bojum vol en dan de rest'.

Janus ging naar Pijnacker en kwam laat in de middag terug. 'Je ben an de late kant', constateerde zijn werkgever. 'Ja baas wat zekkie zegge, 'k heb nog een bekeuring ôk gekrege. Net deur de boomse kwam ik Baggerman tege, je weet wel die stille pliesie. Ik kon hem wel mar hai main zeker niet. Hai zee komper 's af, je ben vuls te zwaar gelaje, dâ bist ken 't haast niet trekke. Hoe hiet je?' 'Ik zee: Borst Baggerman'. 'Zo zee die da's een dubbelde bon man; de wet overtreje en een overhaidspersoon in functie nog veur de gek houwe'. 'Ik hou je nie veur de gek zee ik, ik ken 't toch ôk nie hellepe dâ me voader Borst hiette'.

3. Indeling

In een alfabetisch register zijn ongeveer 250 woorden en uitdrukkingen opgenomen, die als 'Zoetermeers' zouden kunnen worden aangemerkt.

Deze vormen het hoofdstuk Algemene woorden en uitdrukkingen. Zoals reeds eerder werd opgemerkt moet dit begrip zeer ruim worden geïnterpreteerd. Wanneer de bekende dictionaire van Van Dale een woord als gewestelijk typeert is het toch vermeld. Als voorbeeld noem ik hier 'asvarken' voor 'stoffer'. Voor het in de inleiding genoemde instituut is het namelijk van belang na te kunnen gaan tot welke gebieden het gebruik van zulke woorden zich uitstreckte.

Vervolgens komen de reeds genoemde vaktalen aan de beurt, gevolgd door een aantal zegswijzen op het terrein van het weer en de hemellichamen; hierna enkele met een algemeen karakter.

De serie wordt besloten met sommige vormen van bijgeloof en merkwaardige gewoonten, die in de beide dorpen omstreeks de eeuwwisseling nog is zwang waren. Het betreft hier een onderwerp dat weliswaar niet onder de omschrijving 'Zoetermeers woordenboek' valt, maar dat er wel toe kan bijdragen de oude tijd te doen herleven.

J. van der Spek

Baker: vrouw Van der Heide

DE PLAATS VAN HET ZOETERMEERS ONDER DE NEDERLANDSE DIALECTEN

1. Inleiding

'Zuid-Holland, de bakermat van het Algemeen Nederlands, kan men wat de dialectstudie betreft een achtergebleven gebied noemen. De verschillen met het 'Nederlands' zijn dikwijls zo klein dat de sprekers zelf hun taal niet als een dialect maar als 'plat' beschouwen', zo begon Dr. Jo Daan op 18 april 1964 haar lezing 'Streektaalen in Zuid-Holland, een eerste verkenning'. Op twee punten in dit citaat willen we speciaal de aandacht vestigen. Dat is in de eerste plaats het feit, dat Zuid-Holland dialectologisch achtergebleven is en in de tweede plaats, dat de Zuidhollandse dialecten zo dicht bij de Standaardtaal liggen. Het eerst punt is meteen al een krachtig argument voor de publikatie van een Zoetermeers woordenboek, dat betekent immers een verrijking van de Zuidhollandse dialectliteratuur; het tweede punt zegt al iets over de inhoud van dat woordenboek, namelijk, dat men er niet al te grote afwijkingen van de standaardtaal, van het algemeen Nederlands, in zal aantreffen. Negentig jaar voor de lezing van mevrouw Daan schreef Johan Winkler in het tweede deel van zijn 'Algemeen Nederduitsch en Friesch Idioticon' over Zoetermeer het volgende: 'In sommige dorpen, die zeer nabij de steden liggen en gedeeltelijk door stedelingen bewoond worden, als Voorburg, Soetermeer en Zegwaard bij 's-Gravenhage, Soeterwoude en Ogstgeest bij Leiden enz. wordt bijna niets anders dan modern Hollands gesproken'.

Zo dachten ook de Zoetermeers zelf over hun taal toen er een werkgroep moest worden samengesteld die door middel van gespreksavonden het Zoetermeers zou gaan inventariseren.

Wij spreken geen dialect was een veel gehoorde opmerking, en al die woorden die wij verzamelen staan ook in de 'Dikke van Dale'. Zo'n begrip als 'plat en 'modern Hollands' hoe subjectief ook, wordt graag aanvaard, zonder dat iemand het nauwkeurig kan omschrijven.

2. Het oordeel van Winkler 1879

Wat was ruim honderd jaar geleden 'modern Hollands'? voor een antwoord op die vraag moeten we weer te rade gaan bij Johan Winkler. 'De volkstaal in de beide provinciën Holland en in het westelijk gedeelte van de provincie Utrecht is heden ten dage een eigenaardige nederduitsche tongval', en verderop: 'Deze hollandsche tongval, die natuurlijk in de verschillende steden en in de onderscheiden landstrekken welke zijn gebied bevat, ook verschillend wordt gesproken, vormt toch een samenhangend geheel'. Uit deze Hollandse streektalen nu heeft zich 'de hedendaagsche nederlandsche taal, de geijkte taal van het koninkrijk der Nederlanden' ontwikkeld. Dit is een schrijftaal, volkomen ongeschikt om gesproken te worden. 'Ze wordt dan trouwens ook door niemand gesproken', naar de mening van Winkler. In zijn opvatting zijn de Hollandse dialecten gesproken varianten van de standaardtaal, is dat meermalen genoemde 'modern Hollands' de volkstaal van de provincies Noord- en Zuid-Holland en westelijk Utrecht een eenheid in verscheidenheid.

Zuidhollands

Het echte Zuidhollands begint ten zuiden van de Oude Rijn, dat is een algemene indruk, die maar moeilijk met harde feiten is waar te maken. Toch kan men zeggen dat daar de Zuidhollandse verschijnselen het sterkst en het meest voorkomen.

Een van de belangrijkste eigenaardigheden is een onderscheid dat gemaakt wordt tussen de vanouds lange **oo** en de **oo** die door rekking is ontstaan. Vroeger werden deze **oo's** ook in de spelling onderscheiden, men kreeg dan: **slooven** (voorschoten) tegenover **sloven** (sukkels), **tonen** (in de muziek) tegenover **toonnen** (tenen), **zoogen** (laten zuigen) tegenover **zogen** (verl. tijd van zuigen). Die lange **oo**, bijvoorbeeld in **boom** en **brood** klinkt als de gewone Nederlandse **oo** maar wat meer aangehouden alsof er nog een **u**-achtige klank achter komt; die gerekte is soms meer **ou**-achtig, bijvoorbeeld **open** dat als **oupen** klinkt en ook **ouven** en **wounen** voor **oven** en **wonen**.

Een ander kenmerk is het wegvallen van de uitgang **-t** bij der derde persoon enkelvoud van het werkwoord: **hij brach** of **broch** in plaats van **hij bracht**, of **hij brocht**. Daar staat dan weer tegenover dat bij de eerste persoon enkelvoud vaak een **-t** verschijnt die er niet thuis hoort, zoals **ik gaat**, **ik doet**, **ik loopt** en **ik koopt**.

Als derde eigenaardigheid kunnen we wijzen op de verkleiningsuitgang **-tje**, **-jie** of **-chie**, bijvoorbeeld **jaartie** (**jaartje**), **tuintie** (**tuintje**) en **blaachie** (**blaadje**). Dan komt **ie** voor in plaats van **jij**, **hebbie** is **heb je**. Als deze kenmerken beperken zich niet strikt tot Zuid-Holland bezuiden de Oude Rijn en ten noorden van Zeeland, maar ze zijn daar tegelijk en bijna altijd aanwezig. Zoetermeer nu, ligt in dat echte Zuidhollandse kerngebied.

Wat hebben we in Zoetermeer gedaan?

In de eerste plaats hebben we samen met een aantal enthousiaste en terzakekundige Zoetermeerders pur sang en import geprobeerd de spreektaal vast te leggen. We hebben ons daarbij niet bekommerd om de vraag of iets ook in andere Zuidhollandse plaatsen bekend was, of het algemeen was. Het ging alleen om de vraag of men het in Zoetermeer zegt of in een recent verleden zei.

We wisten op het P.J. Meertens-Instituut al iets over het Zoetermeers. Er waren in het verleden geregeld dialectvragenlijsten ingevuld, er was een opname gemaakt in het kader van de 'Reeks Nederlandse Dialectatlassen' en we wisten via bandopnamen al een en ander over het Zuidhollands.

Zo wisten we dat men in Zoetermeer vroeger **tummerman** of **kurremis** zei in plaats van **timmerman** en **kerremis**, hetgeen moderner is; dat men er vroeger **kapel** zei, terwijl men nu de voorkeur aan **vlinder** geeft en ook dat **kikker** nieuw is en in de plaats gekomen is van **work**. Het was ook bekend, dat een woord als **stik** voor boterham aan het verdwijnen is, maar we ontdekten in Zoetermeer, dat een boterhamzakje nog steeds een **stikkezak** genoemd wordt.

Vragenlijsten

Er is geen kant-en-klaar-model voor de inventarisatie van een plaatselijk dialect. Met allerlei methoden hebben verscheidene onderzoekers ervaringen opgedaan. In Zoetermeer zijn we begonnen om aan de hand van heel algemene vragenlijsten de gewone woordenschat af te vragen, naarmate het onderzoek vorderde werden de lijsten meer specialistisch, uiteindelijk hebben enkele leden van de groep ook vaktalen afgevraagd, bij bakkers, slaggers, en landbouwers. In de laatste fase van het onderzoek hebben we uit de Goudse woordenlijst van A.P.M. Lafeber ('Het dialect van Gouda' uit 1967) de dingen die ons het meest opvielen, omdat het bijzondere woorden waren of omdat gewone woorden opvallende betekenissen kregen, eruit gelicht en op vragenlijsten gezet. Hieronder laten we wat voorbeelden van fragmentjes van zulke lijsten zien.

- 1.1.1. De hemel en hemellichamen
de zon
de zon gaat op
ochtendglören
morgenrood
 spreekwoorden i.v.m. morgenrood
ochtendlucht
de zon gaat onder

Bij de beantwoording van dit soort vragen in de groep bleek al gauw dat men de voorkeur geeft aan **de zon komp op** en aan de **ochend** in plaats van **morgen**.

De keuken, het koken en de maaltijd kwamen ook aan de beurt:

WERKGROEP ZOETERMEERS DIALECT

Keuken, koken, maaltijd (28.4.1980)

(N.B. Het gaat vooral om de woorden, maar typische gebruiken zijn ook van belang. De lijst is zeer schematisch)

keuken
aanrecht
gootsteen
kraan
kasten
pannen, verschillende soorten
braadpan

koekepan
zeef
vergiet
schalen

Hieronder een fragment van de lijst die ontleend is aan het Goudse woordenboek:

WERKGROEP ZOETERMEERS DIALECT

Lijst 1: A (28.4.1980)

1.	agent van politie , agent
diender
politie
politie-agent
smeris | 1

gebruikswaarde |
| 2. | aajakkes, aajasses,
arejakkes, arejasses, jasses
Bastaardvloek, uiting van afkeer en walging | 2. |
3.	haaibaaj, heibei	3.
4.	akeligheid , gebruikt als scheldwoord	4.
5.	aal is paling?	5.
6.	Het is halen en brengen , gezegd van een zieke,
wiens toestand op en neer gaat.	6.
7.	Aliekrui 'klein kereltje'	7.

Met behulp van deze lijsten is de plaatselijke woordenschat vastgelegd. Soms ontstonden er heftige discussies binnen de groep naar aanleiding van een bepaald woord of een bepaalde betekenis. Juist deze emotionele betrokkenheid leverde veel interessante feiten op en de discussies zijn een waarborg voor kwaliteit. Naast het werken met vragenlijsten, de groepsdiscussies en het stimuleren van het aanleggen van eigen verzamelingen, hebben we ook bandopnamen gemaakt met vrije gesprekken van geboren en getogen Zoetermeesters en verder zijn alle klanken op de band vastgelegd. Het woordenboek laat slechts een deel zien van het werk dat gedaan is. Er zijn meer woorden opgetekend, deze staan op systeemkaarten en worden bewaard door 'Oud Soetermeer' evenals copieën van de bandopnamen.

Hierna in een aanhangsel een overzichtje van wat er op de Afdeling Dialectologie van het P.J. Meerstens-Instituut over het Zoetermeers al aanwezig was:

I. Ingevulde vragenlijsten van het Instituut voor dialectologie te Amsterdam voor Zoetermeer (E 200):

Lijst/jaar

1	(1931)	3 exemplaren	21	(1952)
2	(1932)	2 exemplaren	30	(1958)
3	(1934)	2 exemplaren	32	(1960)
4	(1936)		33	(1961)
5	(1937)	2 exemplaren	34	(1962)
6	(1938)		40	(1965)
8	(1939)		41	(1966)
10	(1941)		42	(1967)

Tenzij anders vermeld is er steeds 1 exemplaar voorhanden.

- II. Reeks Nederlandse Dialectatlassen, Deel XI: Zuid-Holland en Utrecht, opgetekend door L. van Oyen tussen 1950 en 1962. Zoetermeer (E 200), blz. 97-98.

Zegslieden:

J.W. Groenewegen (in 1960 – 74 jaar);

D. Huurman (in 1960 – 78 jaar);

A.J. Vollebregt (in 1960 – 56 jaar);

A.P. van Wensveen (in 1960 – 60 jaar).

De eerste drie spraken Zoetermeers; de laatste kende Zoetermeers en was hevig geïnteresseerd in alles wat met de plaats te maken heeft.

J.B. Berns

Agent Steenhuysen

Uitstapje ouden van dagen ±1932

Dorpsstraat Zoetermeer

Leidse Wallen met kwakel
Dorp groeit naar stad

ALGEMENE WOORDEN EN UITDRUKKINGEN

Aanst – aanstonds. Ik kom aanst

Aar – tarwe; 100 kilo aar

Afschaften – sommige wouwe de paardemart al voor de oorlog afschafte

Akkerdere – akkorderen. Die twee akkerdeerde nie mē mekaar

Allebeneur – van het Franse à la bonne heure. Nou ja allebeneur (vooruit dan maar)

Alterasie – 't is daar een hille alterasie (opschudding, drukte)

Amberas – van het Franse embarras. Ze zatte daar in grote amberas (moeilijkheden)

Ampesant - vermoedelijk van het Franse 'en passant' (onderwijl, letterlijk in het voorbij gaan)

Anbelang – 't is van geen anbelang (niet belangrijk)

Andievie – andijvie. Wâ blievie? Vamiddag graag andievie

Angaan – in de zin van boos worden. Ze gong verschrikkelijk an

Angepikt of **aangepikt** – krap, vooral wat de tijd betreft. Ik zou de train van tien uur maar vergete, 't is nou veuls teangepikt

Anrikkemederen – van het Franse recommander, aanbevelen. Ik ken je dat merk anrikkemedere

Appeldepap – appelepap. Da's geen appeldepap (niet zo eenvoudig)

Appelsien – appelsien

Arrebaaier – arbeider

Asvarken – stoffer

Avecere – van het Franse avancer (voorwaarts gaan, opschieten). Een beetje avercere asjebliëft

Bakkie – een bakkie doen voor: een kopje koffie drinken

Barboks – barbier. 's Zaterdagavond kon men tot twaalf uur nog bij de barboks terecht

Bedurve – bedorven. Die butter is bedurreve
Beheimst – geheimzinnig. Doe niet zo beheimst
Bekant – bijna. Hij is bekant tachtig
Beljaat of **belja** – Makker effe inkomme? Beljaat mens
Bennetje – mandje. Een broodbennetje
Bergen – in de zin van opzij gaan. Bergie (ook burgie)
Beschieten – na het eten even beschieten: doek over het hoofd en licht insluimeren
Beslachten of **slachten** – dat je mijn beslacht (slacht); ik denk er net eender over. Ook op iemand lijken: hij beslacht mijn neef
Bessekost – bessesap
Beure – gebeuren; 't mot beure
Biggevangens – scheldwoord voor kinderen met o-benen
Blaizik – Bleiswijk. Hai weunt op Blaizik
Bled – deel van de kolenkachel
Bloeien – bloeden. Z'n hand bloeide verschrikkelijk
Boezeroen – overhemd
Bloemkool – strohoed voor heren
Bojum – bodem. Tut op de bojem uitzoeke
Boerenklompen – deze waren enigszins ruw afgewerkt
Bokkum – bokking
Bolletje – wit brood van 400 gram
Bonker – korte herenjas van nogal zware stof
Boomsen – spoorbomen. De boomse waren dicht
Bossen – middelen van een geldbedrag. Als een crediteur en een debiteur het niet eens waren (bijvoorbeeld cr. f 50 deb. f 30) konden ze het bossen op f 40
Bouwkoeken – baksel als de oogst binnen was
Bovenwind – wind uit noordelijke richting; tegenovergestelde binnenwind

Brakkie – klein kind. 't Is nog maar een brakkie
Brannetels – brandnetels
Briezelen – prakje opwarmen
Brocht en gebrocht – hai heit 't er goed afgebracht
Bronzen – slapen: nog lekker effe bronze
Brooje – broden
Butter – boter

Daachie – dagje. Een daachie naar Scheveningen
Dagge – een niet zo sympathieke aanduiding. Die knul is een vervelende dagge
Daluk, drek(t) – resp. voor dadelijk en direct
Darm – mispunt. Een darm van een vent
Deemsterig – heilig, een beetje mistig
Derdehalf – tweeënhalf. Een derdehalf jarig paard
Dikkels – dikwijls
Dingsdag – dinsdag
Dinzes, dinsdes – op dinsdag. 't Is dinsdes jongsteleje gebeurd
Disperaat, desperaat – afgeleid van het Franse désespéré, wanhopig
Divertiesement – Frans leenwoord. Ze zochte overal d'r divertiesement (vermaak, ontspanning)
Doktersflessie – medicijnflesje
Doch of docht – ik doch zo bai me aige
Domineeën – domineren. Een avondje komme domineeë
Donig – klam, vochtig. Me neme dat huis niet, 't is ons vuls te donig
Donniet – afgeleid van doe niet. Ja mag wel 's an die wijn beginne; die flesse staan maar voor donniet in de kelder (ze doen er niets, zijn dus nutteloos zolang ze niet worden gebruikt)

Drieklazoor – Wullem is een vervelende drieklazoor (ook voor: niet al te snugger)

Dwarrel – iemand die met alle winden meewaait. 't Is een echte dwarrel

Eigeste – zelfde. Me zatte in de eigeste trein

Electrizijn – elektriciën

Erg – gierig, inhalig. Je hoeft daar niet aan te belle, die lui benne zo erg

Fiebeldekwind (ook kwiebeldekwind) – iemand die een zeer onrustige indruk maakt. Je ben een echte fiebeldekwind (werd ook gebruikt voor nuffig, aanstellerig)

Foksere – forceren. Je moet 't niet foksere

Folluk – volk. Riep men aan de achterdeur van de huizen als de bel ontbrak. Er is volk aan de deur

Fulliton – feuilleton

Galgen – bretels. Je kon niet aan je galge op een vergadering komen

Garreballie – garibaldie. Dokter Scheffer droeg altijd een garreballie

Gebid – gebeden

Geleerderigheid – geleerdheid. Wat hebbe we aan al die geleerderigheid, ze motte werreke

Gemoed – in 't gemoet komme: tegemoet komen

Gemorke en **mork** – voor gemerkt en merkte. Kettur niks van gemorreke

Gerizzeleveerd – doortastend. Gerizzeleveerd optreje

Gerolen en **rool** – voor geruild en ruilde

Geune, gunne, gunterwijd – aan geune kant van de wurft. Gunterwijd zie je n'm staan

Gibbeken – giechelen, ginnegappen. Vader tot zijn kinderen: zit nou niet de hille avond te gibbeke
Glad – als er niets meer te verrekenen valt zeggen partijen tegen elkaar: We zijn weer helemaal glad
Glipper – schoenglipper, schoenlepel
Glijken – hooi of stro zodanig verdelen dat het op dezelfde hoogte komt te liggen
Goei – gooide
Gong, gonge – voor ging, gingen. Me gonge eerst naa De Haag en toen naa Scheveninge
Goospenning – werd betaald ter bevestiging van een huurovereenkomst
Gorst – gerst
Graf – kerkhof, begraafplaats. De kinderen speelden op het graf
Grend – grind; een grendweg
Groos – in de zin van opschepperig. Die groze jonge poest z'n tande
Gruizig – gretig. Die kindere benne altijd gruizig (lusten de hele dag wel iets)
Guil – vervelende jongen

Halie – hullie (was vroeger algemeen gebruikelijk voor 'zij'). Halie hebbe d'r niks mee te make
Harses – hersenen. Hoe kraigt-ie 't in z'n harses!
Heel – gesloten. Die lui binne zo hil az wat (vertellen nooit iets over zichzelf, maar proberen wel een ander uit te horen)
Herrest – herfst. Kommende herrest (ook wel hurrest) gane me verhuize
Hette – hitte
Hiet – heet. Hoe hiet-tie alevel?

Hillegaar – helemaal. Krain rees hillegaar na Groninge
Hittekar – tweewielig wagentje door hit voortgetrokken. (vaak sprak men van een tweewielde wagen)

Honderdmorgen – de zogenaamde armenbanken in de Hervormde Kerk

Hoogschort – schort met borststuk en schouderbanden

Hoogstgaande – ze hadden hoogstaande ruzie

Horre – Den Hoorn, buurtschap in Zegwaart

Ijzertje – het metalen einde van de schoenveter (malie)

Joegen, gejoegen – jaagden, gejaagd. Ik heb de koeie de bocht ingejoege

Juk – jeuk

Kabel tien – polders werden verdeeld in kavels. Via kavel tien kwam men in de Rokkeveenseweg. De niet-agrariërs kenden de term niet en maakten er kabel van

Karemelk – karnemelk

Kassie – kastje

Kiewauwe – zeuren. Moeder tot kind dat niet wil ete: zit niet te kiewauwe

Kibbe kibbe – ken ik de trein nog hale? Nou 't is kibbe kibbe (ook kille kille en kiele kiele)

Killerig – killig. 't Weer is nogal killerig

Klauw – hark. Het grind klauwen

Klaase met de toevoeging Jan – da's Jan Klaase; dat is onzin

Kloen – kluwen. Een kloen sjet (sajet) opkloene

Klussen (ook klissen) – klutsen. Zel ik een eitje voor je klisse?

Knarsebeen – kraakbeen

Kniester – kanjer. Moeder tot zoontje: ga's een kilo arepels kope, maar nie van die kniesters
Kniezen – niezen. Je mag niet in gezelschap knieze
Knoerten – voetballen. Ook: geef 'm een knoert
Knolletjes – koolraap (als groente)
Knooien – uitzoeken. Ik zit 't effe te knooie. Ook buurten: ik kom een poosie bij je knooie
Knorst – slager, meestal met de bijbetekenis noodslachter. Als een koe een poot gebroken had werd de knorst erbij gehaald
Koekebak – pannekoek
Koesie de mier – moeder tot kind: en nou naar koesie de mier (naar bed). Mogelijk een combinatie van het Franse coucher en dormir
Koffielichie – koffielichtje
Komeze – kaantjes
Koors – koorts
Korsie – kapje (van het brood)
Koudachtig – tamelijk koud
Krebbe – krib. Op de boerderij had men de krebbe voor de paarden
Krepel – kreupel (van dieren)
Kroetje stappen – op onbetrouwbaar ijs (bijvoorbeeld na een nacht vorst) de sloot oversteken en bij de laatste stap het ijs stuktrappen
Krotsneeuw – overgang tussen sneeuw en hagel
Krummels – kruimels. De broodkrummels benne voor de vogels
Kuis – helemaal. Die appel is kuis verrot
Kulk – kurk. De kinderen maakten strengen van brat met behulp van een garenklos, waarin vier spijkertjes waren aangebracht (kulken)
Kwamme – kwamen. We kwamme vuls te laat an
Kwarretje – benaming voor een plant die het niet deed

Laagt – het Laagt was een landweg in de Meerpolder

Lauwtje – luwte. We zatte lekker in 't lauwtje

Lebbes – hij werk zich 't lebbes (veel te hard)

Leit – ligt. Dat leit er maar an

Loefie – buitenkansje. Die vent heb altijd loefies

Luizeladders – bakkebaarden

Lukkie – geluk. As je 't redt is 't een lukkie

Magge – mogen. Magge me effe binnekomme?

Mallie en vrullie – manlui (mannen) en vrouwlui (vrouwen).

Tuindersvrouw tot werknemers: Mallie koffie! Vrullie (ook vroelie) zag je weinig in de vergaderingen

Marten – aan de markt brengen. Een koe Marte

Mats – erg. Kejje me duizend gulde lene? Nee da's me te mats (te erg, te hoog, te mal)

Maukrammen – voor elkaar krijgen: je prebeert 't maar te maukramme

Medallie – medaille

Medeen- meteen. Ik kom zo medeen

Meneuvels – kunstgrepen. Afgeleid van het Franse manoeuvre: nou geen meneuvels meer (er niet meer om heen draaien)

Miezerig – regenachtig. Wat een miezerig weer!

Menteneren – bekostigen. Wie zal dat mentenere? (vergelijk het Franse maintenir, handhaven, in stand houden)

Mienzeze of **minnezere** – afzwakken. Je mot je eise wat minnezere

Mik – wasknijper (mikkebak); ook gebezigd voor katapult

Mistaal – staal mest

Mok – vochtig warm, benauwd weer. Uitdrukking: het is mok in de biete

Monopolie – onzin (ook met een nuance van beetnemerij). 'k Zou d'r maar niet op ingaan, 't is allemaal monopolie (meestal uitgesproken als monnepôlie)

Mos en **mot** – voor moest en moet. Dat mozzet nog bijkomme

Ook mos voor mus; de mosse viele vn 't dak door de hette

Mus – muts

Navenant – eender. Ik denk er navenant over

Nestjes – kleintjes. Ik heb een tros druive meegebracht, maar 't zijn wel erge nessies

Ochend en **'s oches** – voor ochtend en des ochtends

Omvallen – een miskraam krijgen. Is de baby er al? Nee 't is omgevalle

Ommes – opzij. Ga's een endje ommes

Ommers – immers. Dat heit er ommers niks mee te make

Ompart of **ampart** – voor apart

Onderlest (-laast) – onlangs. 't Is onderlest gebeurd

Ongeharst – ruw, nergens voor terugdeinzend. Een ongeharste kerel

Onheuzen – vals spelen bij het kaarten of een ander gezelschapsspel

Onstrant – astrant (brutaal)

Ontrijf – ontrief. Graag een koppie koffie as ik je niet ontrijf

Ontstrije – uit het hoofd praten. Dat kekke me niet ontstrije

Opgeroofd – van sneeuw die tot een bepaalde hoogte was opgewaaid

Onkant – voor iemand die wat scheef was gebouwd

Ontlatend - na de dooi. De weg wordt ontlatend

Onzeren – het gewicht schatten met de hand

Ooglijk – 't ziet er nogal ooglijk uit
Opdoen – het krijgen van kinderen. Zijn vrouw heeft een kleine opgedaan
Opdondertje – voor iemand wiens lichaamslengte beperkt was: 't is maar een klein opdondertje
Ophakkertje – klein jongetje
Opwinne – opwinden. Je mot de klok opwinne want hij is afgelope
Opridderen – opredderen. Als iemand overgegeven had moest de boel worden opgeridderd
Opzet – deel van het paardengebitt
Ordinaar – ordinair
Overkoot – kreupel van paarden

Permentasie – van het Franse parentage, bloedverwantschap. In de verte hoort ze nog tot onze permentasie (ook permetasie)
Peterolie (petrolie) – voor petroleum
Petten – inkuilen van aardappels. De arepels motte in november gepet worden
Piegen – in het halfdonker een karweitje doen, waardoor de ogen schade zouden kunnen lijden. Ook gluren: zit niet zo te piege
Piejeejen – haasje over springen, bokspringen
Piezenierig – (ook piezemieterig) kinderachtig met de bijbetekenis overdreven, pietluttig
Pilose broek – pilobroek; half katoen half linnen weefsel, vooral gebruikt als werkkleding
Plaas – voor plaats. Er was geen plaas onbezet
Platje – ondeugend kind. Ik zie daar een paar van die platjes weghollen, die hebbe zeker kattedekwaad uitgehaald
Plefon - plafond

Pliesie – politie. Hij werd achternagezete door de pliesie

Plompen – het gooien van een aantal knikkers (bijvoorbeeld 10 van jezelf en 10 van de tegenpartij) in een kuiltje of pet. Als er een even aantal uitsprong was de hele worp voor jezelf; een oneven gooi was voor de tegenpartij

Poes – poetsen. Je mot je tande nog poese (helaas was dit voorschrift niet algemeen)

Ponnie – kuifje. Als de kinderen bij het haarknippen door de barbier een ponnie mochten laten staan kostte dat een stuiver meer dan ‘alles er af’

Portefullie – portefeuille

Praas en **prasak** – hij heb veel praas (is een opsnijertje)

Puistje – kleine hoeveelheid. Er zit nog een puisie bier in die fles

Ree – in de uitdrukking op ree zijn. Buurvrouw tot andere buurvrouw na de schoonmaak: en ben je al weer op ree?

Ook: ik ken ‘m nog ree voor me hale

Reehorig – gehorig. Die huize benne erg reehorig

Rees, gerezen – voor reisde, gereisd. Me benne na Rotterdam gereze met de tilbrie

Regbank – rechtbank in de betekenis van aanrecht

Rendee – alles is weer rendee: in orde

Ribbel – royaal. Daar hoevie niet met een collectebus te komme, die Benne niet zo ribbel

Ridders – ‘t kost redders geld of ridders veel geld

Rimmetiek – voor reumatische aandoeningen

Ritterig – voor iemand die graag op reis ging (c.q. zelden thuis was)

Rool, gerolen – voor ruilde, geruild

Rot – rat. Ik zag een grote rot lope

Ruigt – wildgorei. De sloten reinigen van vuil en ruigt. Ook: het vriest ruigt (met een dikke laag rijp)
Ruituit – werd veelal gebezigd voor een vrouw die er alles maar uitflapte

Saletje – zwarte sluierdoek

Saffel – lui, loom. Ik ben saffel van de hette

Schaloos – schaloos rondlopen; zonder doel

Schouw – scheelde. Wat-ie persies schouw zee de dokter niet

Schase – schaatsen

Schefie – schijfje. Mot je nog een schefie appel?

Schiffelen – schudden: de kaarten schiffele

Schis – onverhoeds, vlug. Schis ophalen bij het vissen

Schoer, schouwer – voor schouder

Schuttel – schotel. Een heerlijke schuttel met brai

Sipperasie – separatie, scheiding

Sjappie – zwerver, die in het algemeen niet afkerig was van een borreltje

Slacht – zie beslacht

Sloje – voor sloten. De sloje motte nodig gesmeerd worde

Sloof – voorschoot, boezelaar

Soches – des ochtends

Soos – da's nou de hille soos (zaak; het Franse chose)

Spinzen – kijken, speuren

Spoegen (ook spaugen) – spuwen, overgeven

Soepogen – ontstoken ogen

Stekkeren – kwiek doorstappen. Ze stekkert er nog flink over heen

Stiefelen – zie stekkeren

Stiek – kouseband van elastiek

Stieken – betalen. Hai zel motte stieke

Stik – voor hartstikke. Ik ben stik verkouwe
Stikkezak, stukkezak – boterhammenzakje
Stompuk – Stompwijk. Op de Stompukse kerremis vonden veel Zoetermeerse jongelui een levensgezelling (c.q. –gezel)
Straatvinger – teen
Stalpalen – recht vormloze benen
Sturm – storm. 't Is complete sturm
Struien – strooien. Assut glad is mot de gemeente struie. Koeien opstruien: van nieuw stro voorzien
Stijsel, stijselen – voor stijfsel, stijfselen
Sundes – 's zondags
Sussenderen – sussen, kalmeren. Probeer 't maar te sussendere (regelen, schikken)

Taas – hoofd. Hij is op z'n taas gevallen
Taddik – smeerpoeets
Tarro – tarwe
Teuge – tegen. Ik ben d'r teuge
Timp – je zou je timp opete, je geduld verliezen
Trefie – treeftje, onderzetten; een roostertje om het warme eten op te zetten
Tuiteraar – tuitrager; borsteltje om de tuit schoon te maken
Turken – onweersbeestjes
Tussenbeentje – fietsterm; kinderen die nog niet bij de trappers konden komen, fietsten tussen beentje, 'hingen' naast de stang

Uitboezeroenen – uitvlakken. Dat mot je niet uitboezeroene (daar moet je niet te licht over denken)
Uitgescheeë – ik ben d'r maar mee uitgescheeë (opgehouden)
Uitmisten – uitmesten van de stal

Uppie – als de kinderen bij het knikkeren alles verloren hadden kregen ze van de winnaar soms een of twee knikkers om weer mee te kunnen doen

Urft – schilfers op de huid

Urrete – erwten

Valetje – voile. Aanhangsel van de hoed van deftige dames

Verders – verders ben ik van mening dat ...

Vergaring – vergadering

Verpikt – verpikt as 't nie waar is. 't Is verpikt koud

Verraden – in de zin van verloten. Op de bazar werd ook een pop verraaid

Vervatten – hervatten. Je vervat 't (bezoek) nog maar 's

Veulen – als werkwoord gebruikt in plaats van veulenen. 't Paard mot veule

Veul, vul – 't kost vuls te vul

Vulletje – veulen

Vurk – vork

Wachie (ook **gewachie**) – hai heb een nacht in 't wachie gezete (politiecel)

Waffere – afgeleid van wat voor een. Zie je daar die schuite? Waffere bedoel-ie?

Weeg(t) – weg. Ga opzij, je staat me in de weeg

Wegkruipie – spel voor kinderen (verstoppertje)

Weikoppel – groep losse arbeiders die bij de boeren kwamen wieden

Werkstelligheid – in de zin van ijver. D'r mot meer werkstelligheid betracht worden.

Weune – wonen

Wier – werd; hij wier nie choed

Wijk – verbreding in de vaart waar de schippers hun schuit konden vastleggen (vaak onder een afdak). Werd ook aangelegd om het keren van de schuit mogelijk te maken.

Wullem – voor Willem. ‘k heb ’t nog zo teuge Wulleme gezeid

Wurf(t) – erf

Zaddoek – zakdoek

Zee en zeeën – voor zei en zeiden

Zeninge – zenuwen. Het op de zeninge krijgen

Zetseltje – bakje (koffie). Kom-ie een zetseltje koffie bij me drinken?

Zomerdoortje – een korte windhoos in de zomer

Zwabberkone – voor nogal bolle wangen

Zwiep – zweep

G.P. Roos, Lagereinde Zoetermeer

Vlamingstraat Zoetermeer

DE BAKKER

Het brood wordt gebakken in de **bakoven**, de broodoven; de opening in de oven waardoor brandstof en brood naar binnen wordt geschoven heet **ovenmond**; **kleppen** vormen de sluiting aan de ovenmond.

Opporren is het vuur oppoken, dat gebeurt met een **pook**. De oven wordt gereinigd met een **rager** en met een **schraap**, een omgebogen ijzer waarmee de oven wordt leeggehaald; **uitdweilen** is de oven ontdoen van verbrande houtresten; een **vuillak** is een bos oude lappen aan een stok waarmee de oven wordt gereinigd. De kuip waarin de eerste bewerking van het deeg plaats vindt heet **patrijn**, daarin bewaart men ook de bloem; de bij het malen van het graan afgescheiden en fijngemaakte hulzen van de korrels heten **zemelen**; meel ontdaan van zemelen is **gebuid**. **Amerikaanse tarwe** is de bloem van zeer harde droge tarwekorrels; **Manitoba tarwe** is witte buitenlandse bloem; bloem met meel vermengen wordt **meleren** genoemd, dat gebeurt met een houten schop, een **meleerschop**. Deeg kneden met de handen of- zoals vroeger – met de boeten, is **braken**; nog niet uitgerezen deeg is **groendeeg**.

Afsteken is het deeg op de werkbank verdelen; **opbollen** is het deeg tot bollen maken; het deeg dat zich aan de zijkanten en op de bodem van de trog heeft vastgezet noemt men **korsten**. **Drukken** is kadetjes omdraaien tijdens de rijperiode; **invouwen**, de plaats waar de uiteinden van de opgerolde deegplak over elkaar vallen.

Met de schaar een gleuf aanbrengen in het deegbrood is **tekenen**; een streep aangebracht op melkbrood is een **strengel**; met een **broodborstel** wordt de bovenzijde van het brood bevochtigd.

Inschieten, brood in de ovenplaatsen, gebeurt met een platte houten schop, een **schierter**;

uitschieten is het brood uit de oven halen.

Nadat het uit de oven is gehaald wordt het brood gewassen met **wieks**; brood uit de blikken halen heet **prikken**. Het uiteinde van een brood heet **kop**; een brood van een bepaald gewicht wordt **stuk** genoemd.

Wig is een ongaar stuk deeg in een brood; **leng** bederf in het brood dat slijmerig wordt en zich tot draden laat rekken. **Waterwit** is een wittebrood bereid met water, doet men er melk bij dan spreekt men van **melkwit**; andere broodsoorten zijn **krentenbrood**, **rozijnenbrood**, **suikerbrood**, **duivekater**, **volkorenbrood**, **roggebrood** en **halfom**, een brood gebakken van roggebloem zonder zemelen; het is van binnen iets donkerder dan gewoon wittebrood.

Profeitjes heten bepaalde broden; **paashaantjes** worden voor Palmпасen gebakken.

Sloof is de voorschoot van de bakker.

Oud brood wordt weleens even opgebakken om het vers te doen lijken, dat noemt men **oppiepen**.

Brood rondbrengen is **venten**; iemand die brood rondbrengt, geleverd door een grote bakkerij of broodfabriek is een **slijter**.

Alfabetische lijst van vaktermen:

afsteken	inschieten
bakoven	invouwen
braken	kleppen
Amerikaanse tarwe	kop
broodborstel	korsten
drukken	leng
gebuid	Manitoba tarwe
groendeeg	meleerschop

meleren
opbollen
oppiepen
opperen
ovenmond
paashaantjes
patrijn
prikken
pook
profeitjes
rager
schieter
schraap

sloof
slijter
strengel
stuk
tekenen
uitdweilen
uitschieten
venten
venten
vuillak
wieks
wig
zemel

ZOETERMEER

R. K. Kerk

Uitg. C. Kruik, Zegwaart.

DE SLAGER

Een te slachten beest kopen zoals het er staat is **voetstoots kopen**. Slachtvee moet worden aangegeven; **looien** is het rund merken ten teken dat het is aangegeven. Vroeger moest het gewicht van een geslacht rund aan de kommiezen worden opgegeven, dat is **schatten**. Als bij controle bleek dat het gewicht te laag was opgegeven mochten de kommiezen de waarde van het overwicht zelf houden, men noemde dat **benaderen**.

Schoon aan de haak is het oorspronkelijk gewicht, verminderd door slachtverlies.

Voordat een varken werd geslacht kwamen de buren zijn goede kwaliteiten roemen, in de hoop op een borrel te worden getrakteerd, **prijsvetten** noemde men dat.

Met het **mes** snijdt de slager de poten af en verwijdert hij de hoeven; met een **kloofmes** wordt het dier in twee gelijke delen verdeeld; het vlees wordt met behulp van een **karbonademes** in kleine stukjes gekapt; een **uitbeenmes** of **vilmes** diende om de runderhuid door te snijden, het is een mes met een spitse punt. Een **harpoen** wordt gebruikt om slachtvee te doden, het is een mes dat aan beide kanten scherp is. In een **schee**, een leren tas of houten koker, werd het gereedschap opgeborgen. Messen worden aangezet met een **staal**.

Met een **kuishamer** werden de varkens voor het slachten verdoofd; ook met een **schietmasker**, voor varkens was die van appelhout gemaakt.

Een varken werd **in de hals gestoken**, een varken **steken**; een rund **sneed men de nek af, de hals afsnijden**. **Steken** is het ruggemerg doorsteken om het rund sneller dood te maken. **Omtakelen** het gedode rund op de grond werpen; bij een varken spreekt men van **omtrekken**. **Spiertrekkingen** zijn de zenuwtrekken van een dier dat nog niet helemaal dood is.

Oplopen of **korten** is de slagaders een stukje afsnijden als het uitstromende bloed van een rund dat men de hals heeft doorgesneden stolt. Als een varken niet meteen was leeggebloed sprak men van **ophouden**. Om het bloed beter te doen uitstromen moest men van een der poten bewegen, **pompen**; **roeren** is het bloed kloppen om stollen tegen te gaan, de bloedmassa die zich daarbij om de vingers vormde noemde men **bloedaren**.

Inkepen of **afbinden** is verhinderen dat de inhoud van de slokdarm van het rund het vlees verontreinigt.

Om de huid van een geslacht varken losser te maken ging men **broeien**, met heet water begieten; het hele varken werd daartoe ondergedompeld in een **broeibak**; teveel begieten zodat het vel zich niet makkelijk laat verwijderen heet **verbroeien**. De huid losbranden heet **schroeien**. Met een **krabber** wordt de losgeweekte varkenshuid verwijderd; **scheermes** of **vilmes** is de metalen bus met scherpe onderrand voor hetzelfde doel gebruikt. **Villen** is de opperhuid van het varken verwijderen. Ook **schrappen**; de haren die er dan nog overblijven er af halen heet **scheren**. De afgekrabde huid met haren wordt **haar** genoemd. **Spoelen** is nagieten met koud water. De pan of ketel met het hete gietwater heet **schepbak** of **nap**. De huid die op het varken vast bleef zitten heet **zwoerd**.

De opperhuid van het rund verwijderen heet **afhuiden**; laat men er teveel vet aanzitten dan spreekt men van **blauwsnijden**. **Splitten** is de huid doorsnijden. Om de poten beter te kunnen **afhuiden** worden ze **gespannen**, daartoe brengt men de linkerpoten en de rechterpoten naar elkaar toe: **spannen**. De runderhuid na het **afhuiden** oprollen is **opvouwen**.

De houten bak waarin het rund verder bewerkt wordt heet **burrie**, daarna gaat men **takelen**, het rund ophijsen; het wordt aan een stuk hout opgehangen, **een slachtboom**, ook: **schoftboom**.

De poten uitvillen wil zeggen de hoeven verwijderen; **hakken** is de horens verwijderen, men doet dat met een **hakker**.

Het stuk hout waaraan het varken wordt opgehangen heet **kromhout**. Om het varken te kunnen ophangen worden de pezen losgemaakt: **peesjes geven**. Bij huisslaching werd het varken op de ladder vastgebonden.

Tenentrekken deed men met een **teentrekker**, de nagels van het geslachte dier trekken.

Uithalen is de organen verwijderen uit het geopende lijf; uitval noemt men ingewanden van het rund. In de **pensenbak**, een grote wasteil soms, werden de ingewanden opgevangen. **De blaas** van het varken werd soms opgeblazen en gedroogd en later over potten gespannen.

Peserik is de zaadstreng van het mannelijk varken; bij huisslachten werd de zaag ermee ingevet.

Doorhakken is het dier in twee gelijke delen verdelen; **uitsnijden** is het vlees in stukken snijden. Om de rib dikker te doen lijken sneed men de wervel uitsteeksels los, dat noemde men **schenen**. Delen van het geslachte rund zijn: **voorvoet, achtervoet, dunnen lenden, stomp** en **schenkel**; vervolgens, **onderrib, dikke rib** en **fijne rib**; bij het varken spreekt men van rib, hals en haas.

De **pens** is de maag waarin het voedsel het eerst komt; de **boekmaag** zit van binnen vol vliezen, **zomen** genaamd, **lebmaag** is de langwerpige maag.

Men sprak van **knarsbeen** of **kraakbeen** voor de zachte beenderen. **Zomen** is ook het vet dat om de ingewanden van het rund zit. **Reuzels** of **bladreuzel** zijn de twee platen vet aan de binnenkant van de buik van een varken.

Men kent **rugspek, buikspek, broekspek** en **kinnebak**.

Darmen noemt men **krans; keren, schrappen** of **doorlaten** is de darmen reinigen alvorens men ze kan gebruiken voor het worstmaken; men doet dat met de **lepel**.

Wolf, een instrument om vlees te malen tot gehakt; **worststoppen** is de darmen met worstvlees vullen of worstmaken. **Draaien**, worstvlees en worstvet klein maken.

De zoutoplossing waarin men bepaalde stukken vlees bewaart heet **pekkel**; is deze bedorven dan spreekt men van **vuile pekkel**. De houten kuip waarin men het vlees bewaarde heette **pekkelton**.

Proefje van de slacht is het stuk vlees dat de pastoor kreeg van de huisslacht.

In Zoetermeer is ook een enkele Joodse slagersterm bekend: **mazzel**, het beest is goedkoop, of de prijs valt mee; **siragum** is een oud stuk vlees.

Besterven is het vlees laten hangen om het de volgende dag te verwerken. Als het dier te vlug wordt gesneden krijgt men vlees van mindere kwaliteit het is dan **niet bestorven**.

DE VEETEELT

Het rundvee, alle runderen tezamen noemt men **de veestapel**. Een jong rund, ongeacht geslacht en preciese leeftijd, is een **kalf**. Een **wilde koe** is een koe van onbekende afstamming, vader noch moeder zijn bekend, is de afstamming gedeeltelijk bekend, is één der ouders – meestal de vader – bekend, dan spreekt men van **halfwild**. Een **stamboekkoe** is een koe van geregistreerde afstamming. Roodbontvee noemt men **RMIJN**-vee (Rijn-Maas-IJssel); een roodbonte koe **een rooie koe**; een **witkop** is een Groninger blaarkop. Koeien met een witte rug noemt men **witrikken**, het zijn de zogenaamde lakenvelders. Overigens zijn de lakenvelders vóór wit en achter zwart.

Een kalf jonger dan een maand is een **nuchter kalf**, tussen een maand en één jaar: een **graskalf**; tussen 1 en 2 jaar een **pink** en tot het 4e en 5e jaar een **kalkoe**. Een **hokkeling** of **mestkalf** wordt aangehouden.

Een kalf dat al één jaar is geweest maar zijn melkgebit nog heeft wordt een **pink** genoemd. **Stierkalf** is de naam voor mannelijk kalf, **pinkstier** is een éénjarige stier. Castreren noemt men **snijen**, een **os** is een gecastreerde stier. **Kuis** of **kuiskalf** is de naam voor het vrouwelijk kalf; **vaars** voor een jonge koe. Een volwassen vrouwelijk rund, een rund dat drie of meer keer gekalfd heeft, ook wel een koe die regelmatig kalft en melk geeft noemt men een **melkkoe**.

Een koe die kalveren moet is een **rijpe**, **drachtige** of een **dikke koe**. **Klamvaars** is een koe die voor de eerste keer drachtig is, **vaars** een koe die éénmaal gekalfd heeft; heeft ze twee of meer keer gekalfd, dan spreekt men van een **schot**. **Vorse vaars** is de naam van een 2-jarige koe die gekalfd heeft.

Een guiste vaars heeft één keer gekalfd, maar wordt door omstandigheden niet meer drachtig. Het uier noemt men **uur**, is het wat klein uitgevallen: **geite-uur**. Een kwartier van een uier waar geen melk meer uitkomt heet een **droog kwartier**. Een tepel is een **speen**. De maag van het rund heet **pens**, de delen **lebmaag** en **boekmaag**. **Pit** is het leven, het binnenste van de koehoorn. De schede van de koe noemt men **klink**; de kwab onder de hals **kwabbes**; de holten in de flanken: **vang**; het beenderstelsel aan het achtereinde van de rug heet **kruis, kruiswerk**. **Banden** zijn de spieren tussen de staart en het kruis; de hoef noemt men **klauw**. **Witsnuit**, een wit vlekje op de snuit, **kol** of **kolletje**, een witte vlek op het voorhoofd, **bles**, witte streep vanaf de horens tot de neus. Koeipoten met veel vlekken zijn **baggerbont**. **Vierkánt** is een grof gebouwde koe. Een koe met een hangkont of hellend kruis noemt men een **paardebil**. Naar de mate waarin het dier van tanden wisselt worden ze **twee-, vier- of zestander** genoemd, respectievelijk twee, drie en ouder. Verschijnselen van bronstigheid vertonend noemt men **tochtig**. Herkauwen is **neerkauwen**. Een **bor** is een koe die vanwege de bronstigheid brult en met de horens de grond omwoelt. Met 15 à 16 maanden is de koe geslachtsrijp: **jarig**. Een **hoer** is een koe die doorlopend **tochtig** is. **Rijen** is de koe laten paren; **hij heb gehouwen** wil zeggen, dat ze bij dekking bevrucht is; **guist** is de koe die niet bevrucht is. Als teken van drachtigheid komt er 4 tot 6 weken na de bevruchting uit het uier een taai kleverig vocht als men erop drukt, men zegt dan **de koe klamt**, het is een **klamvaars**. Afnemen in de melkgift is **laten zitten, hij laat het zitten**. Als de uier gaat zwellen als gevolg van drachtigheid zegt men: **hij wordt rijper**.

Een **weier** laat men niet dekken; een vaarkoe is dubbelslchtig, **kwee** of onvruchtbare koe. **Dik** wil zeggen drachtig, **rijpdik**, hoogdrachtig, **batrijp**, de koe heeft het einde van de dracht bereikt. **Overtijd** is een koe die de drachtigheidsperiode heeft overschreden. Aanstalten maken te gaan kalven is arbeid hebben, de banden worden dan week en slap: **zakken**. Soms zit de baarmoeder gedraaid, men spreekt van **slag in de legger**. **Rollen** is de koe over de rug wentelen tijdens het kalven. **Afsteken** is het kalf met hulpmiddelen doen geboren worden, het dier sterft daarbij. Een **win** is een kalfmachine.

Porsen is uitdrijvende bewegingen maken; **hij porst**. Zit het kalf met de kop naar achteren, dus verkeerd, dan zegt men **achterstevoren**.

Het kalfsvlies noemt men **waterblaas**; de nageboorte: **vuil**. Als de koe normale afscheiding geeft na het kalven zegt men: **hij roodvuilt**; is de afscheiding een gevolg van baarmoederontsteking dan zegt men: **hij witvuilt**.

Een **vorse koe** is een koe die pas gekalfd heeft; de eerste melk heet **biest**.

Alfabetische lijst van termen:

achterstevoren	bor
afsteken	dik
arbeid hebben	dikke koe
baggerbont	droogkwartier
banden	geite-uur
batrijp	graskalf
biest	guist
bles	guiste vaars
boekmaag	halfwild

hoer	pinkstier	wilde koe
hokkeling	pit	win
houwen	porsen	witkop
jarig	RMIJ-vee	witrik
kalf	rollen	witsnuit
kalkoe	roodvuilen	witvuilen
klammen	rooie koe	zakken
klamvaars	rijen	zestander
klauw	rijpdik	
klink	rijpe koe	
kol	rijper worden	
kolletje	schot	
kruis	slag in de legger	
kruiswerk	snijen	
kuis	speen	
kuiskalf	stamboekkoe	
kwabbes	stierkalf	
kwartier	tochtig	
kwee	tweetander	
laten zitten	uur	
lebmaag	vaarkoe	
legger	vaars	
melkkoe	vang	
mestkalf	veestapel	
neerkauwen	vierkant	
nuchter kalf	viertander	
os	vorse koe	
overtijd	vorse vaars	
paardebil	vuil	
pens	waterblaas	
pink	weier	

dhr. J. Wieriks en echtgenote
Koster Hervormde kerk 1880

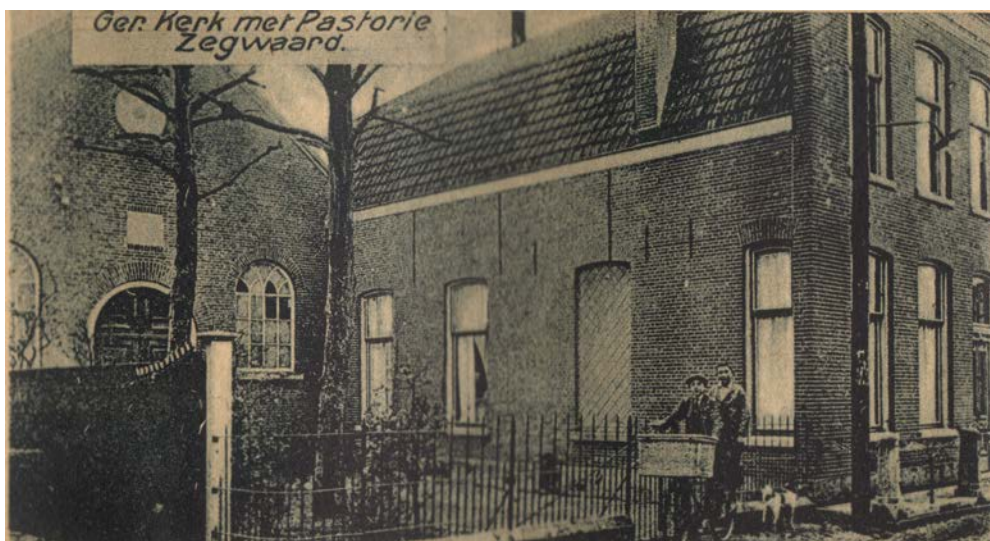

Zegswijzen op het gebied van het weer, de hemellichamen en enkele met een algemeen karakter

- een krans om de maan dat zal nog gaan, maar een krans om de zon daar huilen zeeman, vrouw en kinderen om
- een krans om de maan zal door regen en wind vergaan
- afkommende maan voor: afnemende maan
- als de avond gloort mooi weer aan boord
- onweer in het dorre hout geeft een voorjaar dor en koud
- onweer in de dorre takken, niets dan kou en ongemakken
- noorder stof komt mooi weer op of
- wolkjes als zand regen op 't land
- geen zaterdag zo kwaad of de zon schijnt vroeg of laat
- als de zon kruipt in een nest is het weer morgen niet best
- morgenrood plompen in de sloot
- gaan de daachies lenge dan gaan de nachies strenge
- burrels op 't water morrege weer regen
- Regent het niet op Sint Margriet, dan regent het zes weken niet
- Een droge maart en een natte april, dat is de boer naar zijnen wil
- Maartse buien doen beduinen dat de zomer aan komt kruien
- Een zonnetje om water te halen: als de zon scheen tussen de buien door
- Na Sint Jan neemt de zee geen onweersbuien meer an
- 't regent koppies en bakkies
- Sneeuw op hal, dooi overal
- Het vroom tussen man en vrouw (maar dan moest het wel bar koud zijn)
- Op oud ijs is het licht vriezen
- Zonneschijn en nat, morgen weer wat
- Morgenrood water in de sloot
- Wind uit 't zuidwesten en uithuizige vrouwen zijn niet te vertrouwen

- Het regent ouwe wijven met puntklompe
- Hij/zij is te lelijk om te helpen onweren
- ‘al’ gebruikt als bijwoord van toegeving in de plaats van het vereiste ‘als’ (bijwoord van tijd of voorwaarde): ‘al kom je morgen, mag ik dan mee? In plaats van: als je morgen komt...
- Ik heb drie keer an je geroepen voor: ik heb je drie keer geroepen
- Het is daar weer bal met spetters (ruzie, onenigheid)
- Om se beurte voor: ieder op zijn beurt bij spelende kinderen
- Broek lappen en garen toegeven: als iemand aan een ander een dienst bewijst die dan niet beloond wordt, maar de dienstverlener nog extra geld kost
- Hij stond zijn eige te wasse voor: zich te wassen
- Ik had een tijdlang lopen zoeken en in ene zag ik het staan (ineens, plotseling)
- Toevoeging van een t in de eerste persoon: ik doet ’t niet (ook wel ik doen ’t niet)
- Effe de geit verzetten: als men naar het toilet moet
- Ik kom voor of na den eten
- Die kent z’n eigen nicht geen eens (voor niet eens)
- Kinderen onder elkaar: ik durf niet langs dat huis, de jongen die daar woon mot mijn hebben (daar heb ik ruzie mee)
- Huisvrouw: nou ben ik heel m’n vlees vergeten (voor: m’n vlees helemaal vergeten)
- Het werkwoord helpen werd gebezigd ook als er van hulp geen sprake was. Moeder tot kind: je gaat je eigen gang maar hoor, dat helpt nogal.
- Ik kom onder de middag effe bij je (voor: tussen de middag)
- Toevoeging van extra s: ik ben bij moeders geweest; je mot vaders ’s opzoeken. Ook een overbodige t kwam veel voor: ’t gaat om een nieuwt huis

- Ik geloof al z'n leven dat ... (vast en zeker)
- Geen naam geven in de zin van niet verklaren. 't Duurt uren voor ik inslaap: je kan het geen naam geven
- De rest in troepjes (veelal uitgesproken als troepies) voor: je kan me nog veel meer vertellen
- In 't voor in de zin van vooraf. Ik heb in 't voor al vlees gebraden(voor gasten die pas een paar dagen later komen)
- In de war. Werd ook gebruikt om aan te duiden dat iemand zich geen zorgen hoefde te maken. Ga je er nog uit met dit weer? Ja hoor, zit maar niet in de war.
- Ik begrijp in de wereld ook niet hoe je daar bijkomt
- Het water kookt de zee uit (kookt erg over)

Enkele voorbeelden van bijgeloof en merkwaardige gewoonten

- Een vrouw die in verwachting was mocht geen dode zien. Muizen en ratten moesten eveneens buiten haar gezichtsveld blijven
- Bij een sterfgeval ging de spiegel van de wand of werd deze omgedraaid
- Meisjes en vrouwen die ongesteld waren mochten bepaalde werkzaamheden niet verrichten (onder meer klanten bedienen in de slagerswinkel en inmaken van levensmiddelen.) Tegenover dit min of meer negatieve aspect stonden ook voordelen. Als zij, 's zomers althans, in de genoemde situatie verkeerden werd aangeraden in de moestuin te gaan wandelen, dan gingen de rupsen dood
- Als het hevig onweerde moesten de kinderen hun slaapplaatsen op de zolder verwisselen voor een inderhaast opgemaakt bed in de voorkamer beneden
- Bij onweer verkleurde een boven aarde staande overledene
- Middeltjes om van de hik af te komen waren: zeven slokjes water drinken; aan een wit paard denken; zeven tellen de adem inhouden; hevig schrikken
- Als een kind stuipen had moest het aan een ui ruiken
- Iemand die bleek zag: hij ziet er uit als de dood van het ganzenbord
- Bidden en je land misten is nooit weg
- Een heijjaar is geen schreijjaar
- Het is nog geen avond zei de kraaienvanger

AANVULLINGEN

Op de serie Algemene woorden en uitdrukkingen

Allegaar – allemaal

Arepels – aardappels

Arepelpet – kuil om de aardappels te bewaren

Beterder – hoe gaat het met de zieke? Een stuk beter

Boek – portefeuille. Hij heb een dik boekie werd gezegd van iemand die er financieel goed bij zat

Bonksom – bunzing

Booschop – boodschap

Driebelde kar – driewieler kar

Doop – saus. Een beetje doop op de vis

Judas – korte schrepel (wied ijzer)

Kalejaar – een piepjong kaal vogeltje

Kermiskast – woonwagen. Op de Bleiswijkseweg stonden vaak kermiskasten

Koelpet – een put met koel grondwater. Op de boerderij werden de kannen met melk er 's zomers in geplaatst

Kratus – moeder tot lastig zoontje: je bent een vervelende kratu

Kruizebeien – kruisbessen

Lilletje – het lilletje krijgen: een spier raakt door vermoeidheid in trilling (zowel bij mens als dier)

Petroelie – vermoedelijk van het Franse patrouille: op patrouille zijn, de ronde doen. De hele petroelie kwam er aan te pas

Pikkidonker – pikdonker of pikkedonker

Reis – keer. Deze reis heb ik er geen zin in

Sas en bloed – 't moet daar van sas en bloed: gaat financieel met grote moeite

Servies – in de betekenis: alle mogelijke spullen; je ruimt het hele servies maar op

Sint – sinds. We wone sint de oorlog op Zoetermeer

Toetmem – 't is allemaal één toet mem (vermoedelijk van Franse tout (allemaal) en même (zelfde))

Trek – direct in de betekenis van onmiddellijk

Vastelavendzotjes – sneeuwkllokjes

Work – kikvors

AANVULLING op zegswijzen

- Als de gekken twijfelen hebben ze 't hare niet
- Hoe meer overhoop hoe kwaaiër koop
- Er is zat op minder papier geschreven
- Bij de een helpt de smeer bij de ander 't doosie
- Sneeuw op slik binnen drie dagen ijs dun of dik
- Je mot het maar nemen zoals het valt zei de kleermaker en hij maakte de klep van achteren
- Als het niet over Leien gaat dan gaat het misschien over Delft
- Je naait hem geen oorlappen aan: maakt hem niets wijs
- Die heb een woord as een wurmedokter werd gezegd van iemand die het goed met zichzelf getroffen had
- Zuidwest regennest
- Het mot allemaal door zijn koker te kerk gaan werd gezegd van iemand die steeds zijn eigen zin doordreef
- We gaan de nachtschuit weer in: de winter nadert
- Het kost meer van beluie as van begrave: levert niets op
- Die is over de onderdeur gegooid werd gezegd van een buitenechtelijk kind
- Een balk voor de zon geeft regen in de ton
- Zit een kraai op een paal dan valt de regen met een straal
- Kraait de haan bij avond of bij nacht dan wordt ander weer verwacht